

Олександр Мазепа
(Острог)

УКРАЇНСЬКЕ ГЕНЕАЛОГІЧНЕ І ГЕРАЛЬДИЧНЕ ТОВАРИСТВО ЯК ОСЕРЕДОК ГЕНЕАЛОГІЧНИХ ТА ГЕРАЛЬДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ДІАСПОРІ

У статті зроблено спробу висвітлити основні причини створення та проаналізувати наукову діяльність Українського Генеалогічного і Геральдичного Товариства. Товариство було створене дослідниками геральдики та генеалогії в 1963 р. (США) та зробило чималий внесок у вивчення української геральдики та генеалогії закордоном в другій пол. ХХ ст.

Ключові слова: спеціальні історичні дисципліни, геральдика, генеалогія, Українське Генеалогічне і Геральдичне Товариство.

В статье сделана попытка осветить основные причины создания и проанализировать научную деятельность Украинского Генеалогического и Геральдического Общества. Общество было создано исследователями геральдики и генеалогии в 1963 г. (США) и сделало немалый вклад в изучение украинской геральдики и генеалогии за границей во второй пол. ХХ в.

Ключевые слова: специальные исторические дисциплины, геральдика, генеалогия, “Бюллетень для членов УГГТ”.

The article attempts to highlight the main reasons to create and analyze the scientific work of the Ukrainian Genealogical and Heraldry Society. The Society was founded by researchers of heraldry and genealogy in 1963 (U.S.) and made a considerable contribution to the study of Ukrainian Heraldry and Genealogy abroad in the second half of 20 century.

Key words: special historical sciences, heraldry, genealogy, “Bulletin for members UHHT”.

Історія дослідження закордонних українських установ та товариств, як і їх науково-дослідницької діяльності (особливо у післявоєнний період 1945–1990-ті рр.) на сучасному етапі є невід’ємною складовою частиною української історичної науки. Історичні праці та дослідження, підготовлені й видані закордоном, вносили в до-

слідження історії України багато нового матеріалу, нових наукових положень і висновків. На сьогодні з наукових інституцій діаспори докладно вивчена лише діяльність Українського історичного товариства (далі – УІТ) та частково – Наукового товариства ім. Шевченка в Європі (далі – НТШ). Втім, дослідження спеціальних історичних дисциплін в діаспорі залишається “білою” плямою в сучасній історіографії, хоча в центрі уваги українських науковців закордоном завжди перебували проблеми спеціальних історичних дисциплін, зокрема геральдики та генеалогії.

Ідея створення такого товариства часто обговорювалася між українськими істориками в діаспорі. Так у 1947 р. за ініціативи М. Міллера, Є. Архипенка, Я. Пастернака в Німеччині виникає Українська Родовідна Установа. При установі, яку очолював Є. Архипенко, діяв Інститут Родознавства та Знаменознавства під керівництвом М. Міллера, а Відділом Родознавства керував О. Оглоблін. За часи діяльності цієї установи видано чотири збірники часопису “Рід та Знамено”. Коротка діяльність цього осередку геральдико-генеалогічних досліджень у Франкфурті послугувала у подальшій організації Українського Генеалогічного і Геральдичного Товариства (УГГТ) в м. Маямі (США), яке в липні 1963 р. заснували Л. Винар, Р. Климкевич та О. Оглоблін.

В сучасній українській історіографії немає жодної спеціальної наукової праці, присвяченої УГГТ. Серед досліджень, в яких частково згадувалось про діяльність УГГТ та його співпрацю з іншими українськими науковими установами, слід згадати монографії А. Атаманенко “Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність” [1] та Л. Сакади “Український Історик”: генеза, тематика, постаті” [20], а також аналітично-мемуарну статтю Л. Винара “Українське Генеалогічне і Геральдичне Товариство: генеза і діяльність” [9]. Проте значна частина матеріалів, які стосуються функціонування та діяльності УГГТ (зокрема це “Бюлетені для членів УГГТ”, “Додатки” до Бюлетеню УГГТ та “Записки УГГТ”) зберігається в Інституті досліджень української діаспори Національного університету “Острозька академія” і є важливими джерелами для висвітлення його історії.

Сьогодні науково-дослідницька діяльність УГГТ є важливою складовою розвитку української геральдики (міської та земської, особливо періоду XVI – XVIII ст.) та генеалогії (дослідження родоводів князівських родин, окремих козацьких ватажків та гетьманів). Дослідження з цих галузей спеціальних історичних дисциплін на теренах

України були неможливими в часи діяльності Товариства. В значній мірі це стосувалось генеалогії, адже звернення до українського генеалогічного матеріалу автоматично тягло за собою активізацію наукового дослідження історії українського козацтва та української шляхти – державотворчих станів. Це суперечило б стратегічним намірам самої системи – знищити історичну пам’ять українців, не допустити відродження незалежної української держави [12, с. 63]. Не існувало жодної наукової установи чи товариства, які були б спроможні надавати фахові консультації чи проводити дослідження в цих ділянках спеціальних історичних дисциплін [13, с. 461]. Тому створення такого Товариства представниками української діаспори, які розуміли важливе суспільне значення даних наукових дисциплін, мало заповнити своєрідну прогалину в дослідженнях української геральдики та генеалогії [8, с. 105].

Офіційною датою заснування Українського Генеалогічного і Геральдичного Товариства є 1 липня 1963 р. Як повідомляло найперше число журналу “Український Історик”, УГГТ було створене на Заході влітку 1963 р. через усвідомлення науковим середовищем діаспори потреби розвитку українського знакознавства і родознавства, як це має місце в науковому житті інших націй. При цьому зазначалося, що “всі передові культурні нації, як у Старому так і в Новому світі, мають уже віддавна свої генеалогічні і геральдичні науки – державні й недержавні – установи чи товариства... такий осередок потрібний не тільки для науковців, але також для любителів даних історичних наук, які нерідко призбирали цінні наукові матеріали і здобулися на спроби наукового опрацювання, проте не спроможні поки що примінити свого доробку на користь української науки” [15, с. 10].

Головою УГГТ було обрано О. Оглоблина, заступником голови став Л. Винар, посада генерального секретаря і скарбника дісталась Р. Климкевичу. На початку жовтня 1963 р. у Товаристві було лише 50 членів. Проте вже в 1969 р. до складу УГГТ входили 152 члени, які проживали в 14 країнах світу, зокрема в Австралії, США, Канаді, Англії, Аргентині, Італії, Німеччині, Франції. Тобто за п’ять років функціонування Товариства кількість його членів збільшилась більше ніж у три рази, що власне свідчило про зацікавленість його діяльністю в середовищі української діаспори. Серед членів УГГТ зустрічаємо імена таких видатних істориків та вчених, як Л. Винар, М. Битинський, Л. Биковський, С. Кульчицький, Г. Лужицький, М. Міллер, О. Оглоблин, Н. Полонська-Василенко, В. Сенютович-Бережний, Р. Смаль-

Стоцький та багато ін. [11, арк. 1]. Варто зазначити, що члени УГГТ часто були членами інших наукових товариств та установ, зокрема Українського історичного товариства, НТШ, Української вільної академії наук, Українського вільного університету.

Ще один факт, про який слід згадати, це те, що до складу УГГТ увійшли троє фахових українських дослідників геральдики, які опинилися закордоном. Це М. Битинський [16, с. 20], Р. Климкевич [22, с. 202] та В. Сенютович-Бережний [1, с. 660]. Саме величезний практичний досвід роботи цих вчених сприяв популяризації діяльності Товариства не лише в середовищі української діаспори в США та Канаді, а й багатьох інших країнах.

Оскільки УГГТ було недержавною та неполітичною установою, то воно не отримувало ніяких державних дотацій. Саме тому, для функціонування Товариства було життєво необхідним створення фінансової бази, яка б уможливлувала видання “Бюлетенів”, але в першу чергу “Наукового Збірника”. Фактично Товариство розраховувало лише на членські внески (вкладки), передплату і добровільні пожертви від членів. Для УГГТ такий фонд складався переважно з членських внесків. Проте є відомості, що до діяльності Товариства були запрошені кілька відомих українських істориків (зокрема проф. Н. Полонська-Василенко) без оплати членських внесків [10, арк. 3].

Завдяки активній діяльності Р. Климкевича, який співпрацював з багатьма науковими установами та редакціями, інформація про Товариство з’явилась на шпальтах україномовної преси в США та Канаді, Німеччині, Франції та інших країнах [17, с. 157].

Відомо, що більшість українських наукових установ закордоном в другій половині ХХ ст., створені представниками т. зв. III хвилі еміграції, для підтримання зв’язків між членами, які були розкинуті по різних континентах, на великих відстанях, використовували переважно бюлетені чи подібні їм інформаційні видання. Це стосувалось і членів УГГТ, які проживали в різних країнах світу. Про необхідність видання бюлетеня у своєму листі О. Оглоблин до членів Товариства в грудні 1963 р. зазначав, що одним з першочергових завдань УГГТ у видавничій діяльності має бути видання “Бюлетеня” для внутрішнього вжитку [19, арк. 1].

“Бюлетень для членів УГГТ” виконував інформаційну функцію, адже в ньому можна було знайти відомості про найважливіші заплановані події, різного роду організаційні справи. Крім того, в “Бюлетенях” підводилися підсумки зробленого, подавався Тимчасовий Звіт

скарбника про фінансове становище Товариства, інформація про нових членів Товариства, замітки Редакції щодо розсилки “Бюлетеня”, а також про надходження добровільних внесків на видавничий фонд УГГТ. Надсилався “Бюлетень” не тільки членам Товариства, а й іншим українським науковим установам, багатьом іноземним геральдико-генеалогічним товариствам, серед яких згадуються Wappen-Herold-Deutsche Heraldische Gesellschaft (Berlin), Academie Internationale d’Heraldique (Paris), The Flag Research Center (Winchester, Mass.) [7, арк. 2], а також різноманітним редакціям журналів, газет, які були зацікавлені у співпраці з УГГТ. За час видання вийшло 42 числа. Головним редактором видання був Р. Климкевич.

Чи не найбільше інформації міститься на сторінках “Бюлетеню” про діяльність УІТ [18, арк. 2]. Це було закономірним, адже більшість членів УГГТ одночасно були членами УІТ, а проф. О. Оглоблин був головою обох товариств, Р. Климкевич – редактором “Бюлетенів для членів УІТ”.

Одним з найважливіших видань УГГТ стали “Додатки” до “Бюлетеню” УГГТ. На сторінках “Додатків” подавалось пояснення багатьом термінам із галузі спеціальних історичних дисциплін, але переважно геральдики (зокрема, “Замітки до геральдичної термінології” опубліковані у 12 випусках “Додатків” протягом 1965 – 1967 рр.), а також вексилології та сфрагістики. Слід зазначити, що саме публікація “Заміток...” є значним досягненням членів УГГТ. Фактично ними була реалізована спроба видання першого науково-довідкового видання (термінологічного словника) із спеціальних історичних дисциплін, якого на той час не було в радянській Україні. Нагадаємо, що першим з’явився лише нумізматичний словник В. Зварича у Львові. Сталося це в 1972 р., на той час, коли УГГТ вже фактично призупинило свою наукову діяльність через смертельну хворобу головного організатора Товариства – Р. Климкевича. Слід відзначити і наукові розвідки на сторінках “Додатків”, що стосувались гербів українських земель, а саме “В справі гербів українських земель” [6, арк. 1], де було подано характеристики гербів міст відомих історичних центрів Галичини, Поділля та Підляшшя [14, с. 63].

“Додатки” до “Бюлетеня УГГТ”, як власне і сам “Бюлетень” до 1968 р. (включно) видавались 6 разів на рік, кожного другого місяця, з 1969 по 1970 – 4 рази на рік (раз на квартал року), тоді як вже у 1971 – лише 2 рази на рік.

Іншим видавничим проектом стало серійне видання “Записки

УГГТ”, започатковане Р. Климкевичем у 1969 р. На сторінках “Записок УГГТ” в скороченому варіанті публікувались геральдико-генеалогічні дослідження Р. Климкевича, М. Битинського, В. Сенютовича-Бережного та ін.

У восьми виданнях “Записок...” було опубліковано “Бібліографічний показник української емблематики” (з осені 1969 по травень-червень 1971 р.) [3]. У шести виданнях “Показника...” було подано назви праць, книг, досліджень, які стосувались геральдики, сфрагістики, вексилології; весь список було розподілено на:

– українські праці та дослідження;

– іноземні (“чужоземні”), які в свою чергу поділялись на: 1) польські; 2) німецькі; 3) російські; 4) англійські; 5) литовські, чеські, французькі та ін.;

– збірники та періодичні видання.

Слід зазначити, що видання “Бібліографічного показника української емблематики”, в якому було систематизовано значну кількість наукових праць, досліджень з української геральдики, генеалогії, сфрагістики, нумізматики та вексилології, стало величезним досягненням УГГТ, адже на той час в УРСР подібного показника не було.

Одним з головних завдань, яке ставили перед собою члени Товариства, було створення Архіву УГГТ. Так в кожному числі Бюлетеня публікувався заклик до співпраці з Товариством: “Архів Українського Генеалогічного і Геральдичного Товариства просить надсилати матеріали, що представляють собою вартість для дослідників української генеалогії, геральдики та інших споріднених дисциплін (публікації з виображенням гербів, прапорів, печатей, відзнаки, родоводи тощо)” [4, арк. 2]. Тому сьогодні в Архіві УГГТ зберігаються рідкісні документи і матеріали не лише з української геральдики та генеалогії, а й сфрагістики, нумізматики, вексилології, що становлять величезну цінність для дослідників цих дисциплін.

Варто відзначити, що УГГТ функціонувало в складних умовах того часу, коли більшість українських науковців змушені були розраховувати лише на свої кошти. Так Товариство намагалось видати “Науковий Збірник”, до якого мала увійти значна кількість цікавих геральдичних та генеалогічних статей [5, арк. 2]. Оскільки видання “Наукового Збірника” УГГТ не вдалось реалізувати, все-таки більшість матеріалів були потім опубліковані, але вже на сторінках журналу “Український Історик”.

Науковий доробок УГГТ, як невід’ємна складова частина дороб-

ку всієї діаспорної гілки української історичної науки є дуже цінним, адже незважаючи на “джерельний голод”, який відчувався через відірваність від основної архівно-джерельної бази в Україні, більшість членів УГГТ зробили свій внесок у розвиток таких спеціальних історичних дисциплін.

Головними виданнями Товариства стали “Бюлетені для членів УГГТ”, “Додатки” до “Бюлетеня” та “Записки УГГТ”. Зокрема, науково-дослідницька діяльність членів УГГТ розгорнулася в таких напрямках, як:

– дослідження генеалогії відомих козацьких та гетьманських родин (Л. Винар, В. Сенютович-Бережний, А. Кущинський, О. Оглоблін);

– дослідження міської та земської геральдики (М. Битинський та Р. Климкевич).

Крім видавничої діяльності, Товариство займалося виготовленням гербів і печаток для різних установ, організацій, церков. Відомо і те, що УГГТ виступало посередником у продажі цінних і раритетних книг, публікуючи оголошення на сторінках “Бюлетеню”, а 15% від прибутку йшло на видавничі цілі Товариства. Іншим позитивним аспектом діяльності УГГТ була можливість надавати кваліфіковану консультативну допомогу і наукову інформацію на запити багатьох українців, що опинилися за кордоном, бо нерідко траплялося, що хтось хотів дізнатись про давність свого роду, чи отримати роз’яснення щодо гербової емблематики тощо.

Таким чином, діяльність заснованого у 1963 р. УГГТ розвивалась у кількох основних напрямках, серед яких найголовнішими були наукові дослідження, видавнича діяльність та консультативна допомога щодо родоводів. Організаторами Товариства були Л. Винар, Р. Климкевич та О. Оглоблін, а серед членів – переважна більшість українських науковців, що займалися вивченням спеціальних історичних дисциплін. Оскільки на сьогодні більшість матеріалів з Архіву УГГТ ще опрацьовується, то в подальшому можна буде більш детально висвітлити наукову діяльність членів УГГТ, а також співпрацю з іншими закордонними установами та товариствами, які займались дослідженнями з геральдики та генеалогії.

Джерела та література:

1. Антонович О. В’ячеслав Сенютович-Бережний – історик, дослідник допоміжних (спеціальних) історичних дисциплін / О. Антонович // Запис-

ки НТШ. Праці Комісії допоміжних (спеціальних) історичних дисциплін. – Львів, 2000. – Т. ССXL. – С. 659–664.

2. Атаманенко А. Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність / А. Атаманенко. – Острого: Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2010 – 672 с.

3. Бібліографічний показник української емблематики // Записки УГГТ, осінь 1969. – Маямі. – Ч. 3. – Арк. 1.

4. В справі Архіву УГГТ // Бюлетень для членів УГГТ, липень-серпень 1964. – Маямі. – Ч. 4 (6). – Арк. 2.

5. В справі Наукового Збірника // Бюлетень для членів УГГТ, березень-квітень 1966. – Маямі. – Ч. 2 (16). – Арк. 2.

6. В справі гербів українських земель // Додаток до 2 (28) числа Бюлетеня, березень-квітень 1968. – Маямі. – Арк. 1.

7. Важніші чужинецькі генеалогічно-геральдичні осередки // Бюлетень для членів УГГТ, березень-квітень 1964. – Маямі. – Ч. 2 (4). – Арк. 2.

8. Винар Л. Стан української історичної науки в еміграції / Л. Винар // Винар Л. Український Історик: 40 років служіння науці, 1963 – 2003 / [Ред. А. Атаманенко]. – Нью-Йорк; Острог, 2003. – С. 103–110.

9. Винар Л. Українське Генеалогічне і Геральдичне Товариство: генеза і діяльність / Л. Винар // Український Історик (далі – УІ). – 2003. – Ч. 1-5 (156-160). – С. 141.

10. Від Скарбника УГГТ // Бюлетень для членів УГГТ, березень-квітень 1964. – Маямі. – Ч. 2 (4). – Арк. 3.

11. Достойні члени // Бюлетень для членів УГГТ, листопад-грудень 1963. – Маямі. – Ч. 2. – Арк. 1.

12. Іщенко Я. Геральдика в Україні: історіографія проблеми (60-ті – 90-ті рр. XX ст.) / Я. Іщенко // Український історичний журнал. – К., 2002. – № 3. – С. 61–73.

13. Іщенко Я. Формування емблематичного ряду гербів радянської доби: генеза історичної традиції / Я. Іщенко // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. Міжвидом. зб. наук. праць. – Вип. 3: Джерелознавчі дисципліни. – К., 2001. – С. 458–480.

14. Климкевич Р. Герби Підляшшя і Полісся / Р. Климкевич // УІ. – 1965. – Ч. 3-4 (7-8). – С. 63–79.

15. Климкевич Р. Українське Генеалогічне і Геральдичне Товариство / Р. Климкевич // УІ. – 1963. – Ч. 1. – С. 8–14.

16. Кучерук О. Сотник Микола Битинський – людина “великого універсального знання” / О. Кучерук // Нумізматика і фалеристика: Довідково-інформаційний журнал. – К., 2007. – № 1 (41). – С. 20–30.

17. Лист Р. Климкевича до Л. Винара від 29.10.1963 // УІ. – 2003. – Ч. 1-5 (156-160). – С. 155–157.

18. Постанова УІТ // Бюлетень для членів УГГТ, вересень-жовтень 1964. – Маямі. – Ч. 5 (7). – Арк. 2.

19. Першочергові завдання Товариства // Бюлетень для членів УГГТ, листопад-грудень 1963. – Маямі. – Ч. 2. – Арк. 1.

20. Сакада Л. Український історик: генеза, тематика, постаті / Л. Сакада. – Нью-Йорк; К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2003. – С. 144–148.

21. УГГТ. Бюлетень для членів УГТ, квітень 1967, ч. 2 // Матеріали до історії Українського історичного товариства / [За ред. А. Атаманенко]. – Нью-Йорк; Острог, 2006. – С. 53.

22. Ясь О. Климкевич Роман / О. Ясь // Українські історики ХХ ст.: Біо-бібліографічний довідник. – К.; Львів : [б.в.], 2003. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 202.